

релігійних деномінацій, що відбувається під тиском специфіки сучасного секуляризованого світу.

Висвітлення даного процесу надасть змогу прогнозувати подальші трансформації вчення та діяльності релігійних об'єднань. Адаже саме процеси сакралізації та міфологізації, що здійснюються релігійними об'єднаннями, є лакмусовим папірцем, який сигналізує про подальші інтенції розвитку певної деномінації.

Список використаних джерел:

A. B. Kostjuk

САКРАЛІЗАЦІЯ МИРА В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОГО КАТОЛИЦИЗМА (на прикладі енцикліки "Laborem Exercens")

Цель статьи – исследовать процесс сакрализации мира в контексте использования мифа о герое современным католицизмом. Сакрализация современного мира в католицизме (энциклика "Laborem Exercens") осуществляется путем частичной демифологизации Иисуса Христа. Таким образом, внимание акцентируется на обыденном, человеческом аспекте бытия Спасителя, а метафизическая миссия манифестируется через аналогию человеческого труда.

Ключевые слова: сакрализация, демифологизация, миф о герое, труд, католицизм.

O. V. Kostiuk

SACRALIZATION OF THE WORLD IN CONTEXT OF THE MODERN CATHOLICISM (for example, the encyclical "Laborem Exercens")

The purpose of the article – to study the process of sacralization of the world in modern Catholicism that uses the myth of the hero. Sacralization of the modern world in Catholicism (encyclical "Laborem Exercens") carried out through partial demythologizing of Jesus Christ. Thus, the emphasis is on the mundane, the human aspect of being the Savior. Metaphysical mission is manifested through an analogy with human labor.

Keywords: sacralization, demythologize, the myth of the hero, labor, Catholicism.

УДК 2:26, 27; 9:929

П. Ю. Павленко, д-р філос. наук

МИХАЙЛО ПОСНОВ (1873–1931) – ОСНОВОПОЛОЖНИК ВІТЧИЗНЯНОГО ІСТОРИКО-КРИТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ ХРИСТІАНСТВА, ЗАСНОВНИК РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ ДУМКИ В КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ Св. ВОЛОДИМИРА

Метою статті, з одного боку, було відновлення хоча б основних віх біографії М. Поснова, яка, незважаючи на його чималі наукові заслуги, з різних причин і понині ще залишається не до кінця дослідженою. З іншого боку, автор прагне вказати на відмітні положення в першорядних його працях з історії християнства, показати ті принципи і підходи, яких дотримувався вчений. Як вчений-історик він дотримується принципу позаконфесійності (наскільки, правда, це можливо для нього як для православного віруючого і не суперечило його особистим релігійним переконанням), вважаючи, що саме в такий спосіб дослідницька робота може бути незаангажованою, об'єктивною у своїх висновках – тільки так її можна буде вважати науковою працею. Закладені ним традиції дослідження історії Християнської Церкви, зокрема ранньохристиянського віровчення не були знані в радянський час, тепер знаходять своє відображення і в розвідках сучасних українських, зокрема київських, християнознавців і біблієзнавців пізнішого часу, що можна визначити і як певну дослідницьку наступність.

Ключові слова: М. Поснов, історія християнства, християнознавство, біблієзнавство, історія релігії, релігієзнавча думка.

Дослідників, які в Україні працюють саме над вивченням християнознавчих, христологічних і біблієзнавчих проблем, не так вже й багато. Однак вони є, хоча й не так знані українському загалу, як імена радянських чи сучасних російських християнознавців. Примітно, але на фоні останніх досліджень доробок українських науковців зазвичай є набагато глибшим, фундаментальнішим. Наявний ґрунтовний підхід щодо проблем історії християнства можна констатувати і як певну українську християнознавчу традицію, родоначальником якої, по праву, може вважатися талановитий київський християнознавець, початку ХХ століття Михайло Еммануїлович Поснов (1873–1931).

Будучи викладачем Київської Духовної академії та Київського університету Св. Володимира, а також у період життя в Болгарії Софійської та Пловдивської духовних академії та Софійського університету, він присвятив себе, поруч із педагогічною роботою, справі вивчення іудейського месіанізму передхристиянського часу, історії раннього християнства, дослідженню періоду Вселенських соборів, коли відбувалося становлення й утвердження християнського віровчення, догматики, ухвалення канону Нового Завіту, ідей про єдність Християнської Церкви у світі, обстоював думки про

1. Вебер М. Протестантська етика та дух капіталізму / М. Вебер ; пер. з нім. О. Погорілого. – К. : Основи, 1994. – 261 с. 2. Косарев А. Философия мифа: мифология и её эвристическое значение / А. Косарев. – М. ; СПб. : ПЕР СЭ, Университетская книга, 2000. – 304 с. 3. Лубський В. І. Релігієзнавство : підручник / В. І. Лубський. – К. : Академвидав, 2002. – 432 с. 4. Релігієзнавчий словник / за ред. А. Колодного і Б. Лобовика. – К. : Четверта хвиля, 1996. – 392 с. 5. Религиоведение : учеб. пособ. и учеб. слов.-минимум по религиоведению / под ред. И. Н. Яблокова. – М. : Гардиника, 1998. – 536 с. 6. Элиаде М. Аспекты мифа / М. Элиаде. – М. : Наука, 1989. – 236 с. 7. Энциклики его Святейшества Папы Римского 1891, 1981, 1991. – Киев : Институт праксеологии, 1993. – 280 с.

Надійшла до редколегії 12.05.2014

об'єднання християнства, повчав, що всі існуючі християнські конфесії є хоча й віроповчально різними, проте всі вони єдині вірою в одного Христа, одну Євангелію.

Народився Михайло Еммануїлович у 1873 році в Рязанській губернії. Тут пройшли його дитячі роки, тут він навчався в духовному училищі, єпархіальній семінарії та Рязанській духовній академії, яку закінчив у 1894 р. Утім на цьому його освіта не закінчується. З метою поглиблення своїх знань, майбутній вчений перебирається до Києва і продовжує навчання в Київській духовній академії, яку в 1898 р. зі ступенем кандидата богослов'я закінчує. По закінченні академії, з 1 жовтня 1898 р., він переїздить до Богуслава – працює тут викладачем російської та церковнослов'янської мов у Богуславському духовному училищі.

У 1903 р. М. Поснова запрошують на викладацьку роботу в якості субінспектора (помічника інспектора) до Київської духовної академії. Цього ж року він успішно захищає магістерську дисертацію "Ідея завіту Бога з ізраїльським народом у Старому Завіті", яка була присвячена проблемам біблійного богослов'я. Примітно, що її зміст уже тоді вказував на те, що дисертанта попереду чекає успішна наукова доля. Це висновує передусім з тих висновків, які М. Поснов наводить у дисертації. За-

значимо, що текст цієї дисертацію він ще за рік до захисту, у 1902 р., видав у Богуславі у вигляді монографії "Ідея Завіту Бога з ізраїльським народом у Старому Завіті".

Незважаючи на те, що робота виконана в канонічно-православній богословській традиції з притаманною для неї негативною критикою західних богословів з означеної теми (автор делікатно уникає критикувати православних богословів, загалом вітчизняних дослідників, мотивуючи це тим, що ця тематика не є достатньо затребуваною і тому практично нерозроблена), без перебільшення у вічі кидається те, що її автор є добрим знавцем тогочасної західної богословської думки, єврейської історії, іудаїзму (зокрема іудейського месіанізму) та раннього християнства, наполегливим дослідником як канонічних, так і апокрифічних іудейських та християнських текстів. Критикуючи в традиційно-православній манері євреїв за те, що ті, у більшій своїй масі, не прийняли Ісуса Христа як обіцяного Месію, М. Поснов водночас доволі сміливо (не типово для православного мислителя) висловлює свою симпатію до цього народу, захоплюється його національною вдачею виживати за будь-яких утисків, боронити і плекати своє, рідне [6, с. 185].

Вже через декілька років після захисту магістерської дисертації та виходу у світ першої монографії "Ідея Завіту Бога з ізраїльським народом у Старому Завіті", в 1906 р. київський дослідник видає вже свою іншу монографію – "Іудейство (до характеристики внутрішнього життя єврейського народу в післяполонний час)", в якій оприлюднює своє нове дослідження месіанського вчення іудаїзму, релігійні настрої іудеїв у післяполонний період, течій у межах передхристиянського іудаїзму, іудейської апокаліптичної літератури. Окремі висновки цієї праці були не просто надто свіжими для його часу, а й навіть сміливими.

М. Поснов був справжнім інтелігентом – чесною, порядною людиною. Він – працелюб, подвижник, який сумлінно "гриз граніт науки" усе своє життя. Очевидно тому в його працях немає "якання", немає пустослів'я у угоду рідним церковно-православним колам, а є наукова щирість. І саме це робить його твори унікальними. Необхідно зважати, що київський історик не був світським вченим, бо ж був викладачем вищого православного навчального закладу і на той час магістром церковної історії. Втім ті думки, які він висловлює у своїй праці, виходили за межі православно-церковної академічної ортодоксії і вказували на його неупередженість, навіть позаконфесійність, а відтак об'єктивність в дослідницьких підходах.

М. Поснов аргументовано доводив, що саме іудейська апокрифічна література передхристиянського часу утверджує ідею іудейського месіанізму, більше того – є ідеологічною спайкою Старого і Нового завітів, підготовчим ґрунтом для виникнення і поширення християнства, а не якимсь, як це вважала (та й вважає нині) більшість церковників, несуттєвим як "неканонічним" літературним масивом, а той прямо-таки неприйнятним у світлі християнського віровчення доробком на тій підставі, що його авторство належить "книжникам і фарисеям" як головному ворогам Христа [8, с. 266]. М. Поснов підкреслює, що саме талмудична традиція зіграла чи не провідну роль у формуванні християнських уявлень про небесне, про Бога, який перебуває десь далеко за межами земного [8, с. 95–96].

Показово, що наукова позиція історика виглядає так, начебто це написав хтось із сучасних академічних релігієзнавців. Аж і справді, історик зауважує, що саме післяполонна традиція іудеїв (а не біблійна, як на цьому наголошує церковна традиція) випрацювала такі уявлення про небесну сферу, і передусім про існуючого десь в ідеально-божественній сфері Бога, які пізніше були пок-

ладені в основу віровчення християнства. Більше того, дослідник прямо зазначає, що на формування таких уявлень здійснив вплив здебільшого платонізм.

Примітно, але окремі Платонівські думки ми прочитаємо вже у Посланнях ап. Павла, оскільки він як апостол язичників був діаспорним іудеєм (щоправда не єгипетським) і в його версії християнського віровчення загалом присутня чимала кількість позицій, притаманних саме для грецької філософської думки. Воно й не дивно, адже школи елліністичного міста Тарс, з якого був родом Павло, змагалися в той час з афінянами та александрійцями, що змушує нас говорити про тогочасний Тарс, нарівні з Александрією, як місце культур, релігій та науки Близького Сходу та еллінізму. До речі, за словами Климента Александрійського, Платон розумівся навіть "афінським Мойсеєм" (Стромати II), бо ж і в його поглядах була відчутна філософія Платона, особливо ті положення афінянина, які стосувалися розуміння божественного.

М. Поснов, дещо ховаючись за цитатами з праць ряду дослідників іудаїзму [8, с. 109–110], робить наступний висновок (свідомо чи ні, але надто близький до Енгельсового щодо витоків християнства), а саме: поєднання іудейства з еллінізмом і старозавітного одкровення з грецькою філософією, яке здійснилося в духовному навчанні єгипетських іудеїв, мало такий великий і глибокий вплив на хід подальшого історичного розвитку людського духу, що спричинило необхідні умови появи християнського віровчення [8, с. 109]. Зазначимо тут принагідно, що Ф. Енгельс джерела християнства якраз вбачав саме у поєднанні "монотеїстичної вульгарної філософії" і "вульгарної релігії" [3, с. 301].

З 1908 року М. Поснов приват-доцент по кафедрі історії церкви у Київському університеті Святого Володимира. З 1910 р. Михайло Еммануїлович, ставши доцентом по 2-й кафедрі Святого Письма Нового Завіту, викладає курс Священного Писання Нового Завіту в Київській духовній академії (КДА). З 1913 р. стає в ній спочатку екстраординарним професором по кафедрі історії стародавньої церкви, а з 1919 р. – ординарним професором.

У 1918 р. він успішно захистив дисертацію на здобуття ступеня доктора церковної історії. Однак ступінь доктора церковної історії був присуджений М. Поснову не в його alma mater, а радою Казанської духовної академії 7 червня 1918 р. (затверджений указом Святейшого Синоду від 20 червня 1918 р.). Причиною цьому була несприятлива для захисту М. Поснова ситуація в раді КДА. Спричинена вона була його різким виступом 21 грудня 1916 р. на раді під час обговорення докторської дисертації екстраординарного професора КДА Н. Ф. Мухіна. Ось що пише про захист М. Поснова в КазДА ректор Казанської духовної академії єпископ Анатолій (Грисюк) у своєму листі до ректора Київської духовної академії єпископа Василія (Богдашевського). "Ми майже нічого не знаємо, що відбувається у Київській Академії, як, мабуть, і там мало знають про решту російських Академій. М. Е. Поснову 7 червня ми присудили за його «Гностицизм» доктора, правда, з нахилом терез доброзичливою рукою. Але факт той, що М. Е. – доктор, хоча й «закордонний»" [2, с. 97–98].

Професорського і докторського статусів М. Поснов удостоївся цілком справедливо: по суті, звання професора було офіційним визнанням його діяльності як непересічного історика і біблієзнавця і головне – як доктора церковної історії. По сходах державної служби М. Поснов мав із 1913 р. чин статського радника. Зазначимо тут принагідно, що цей чин у царській Росії, для порівняння, відповідав посаді, скажімо, віце-директора департаменту чи віце-губернатора. То ж професор Поснов мав доволі високий "генеральський" чин.

У 1917 р. дослідник оприлюднює монографію під назвою "Гностицизм II століття і перемога християнської церкви над ним", в якій головним чином висновує, що генеза гностичного світогляду тісно пов'язана із самарянством. Ця праця була завершена автором, як він сам зазначає у вступі до неї, 25 листопада 1916 р., ухвалена до друку Київським духовним цензурним комітетом вже через три дні – 29 листопада і вийшла друком у Києві в 1917 р. Однак з якихось причин (напевно внаслідок відомих історичних подій, які відбулися в Росії в цьому році) майже весь тираж був, найімовірніше, знищений. Так чи інакше, але на теренах колишньої Росії, за деякими відомостями, збереглося лише кілька екземплярів зазначеної монографії (за кордон книга не потрапила). Справжню причину зникнення накладу навряд чи вже хто назве: вона, певно, так і залишилась таємницею. Мотив взагалі міг бути не в книзі. Не виключено, що цьому могло послужити і, скажімо, особисте негативне ставлення нової влади до М. Поснова, а може банальна заздрість когось з його колег, бажання в такий спосіб допекти чи помститися за щось. Але це лише здогадки. Проте не виключено, що саме ця обставина, скоріше за все, виявилася чи не головним поштовхом до полишення М. Посновим рідного Києва, а в остаточному рахунку – до від'їзду на чужину, в Болгарію.

З усього видно, що М. Поснов не поділяв ні поглядів більшовиків, ні ідей української державності, негативно ставлячись до будь-яких революційних перетворень суспільного життя. Він, очевидно, до кінця днів так і залишився симпатиком російської православної монархії. Причому, його донька – Ірина Михайлівна Поснова – за прикладом батька все своє життя вважала, що Захід винен перед Росією, оскільки саме з Європи прийшли до Росії революційні ідеї (зокрема марксизм). Саме тому Захід мусить допомогти Росії позбутися ярма більшовизму.

Шукаючи спокійного життя для родини, для себе, тікаючи десь подалі від буремних київських подій, М. Поснов спочатку переїздить з Києва до Одеси, викладаючи там короткий час у Новоросійському університеті. Втім у 1919 р. він вирішує остаточно полишити "свою Росію", яку він тепер не приймає, не розуміє – не може зрозуміти і яка вся, як він вважає, руйнується у нього перед очима. Він емігрує до Болгарії. Взагалі хто знає, як би склалося життя історика, якби він залишився в Радянській Росії? Може він через еміграцію спас життя собі, своїй родині? Може в такий спосіб він розминувся із власною передчасною смертю, уник долі тисяч церковних діячів бути репресованим чи розстріляним більшовиками?

Вибір Болгарії був не випадковим. Тогочасна Болгарія, як і ще донедавна царська Росія, була православною монархією. Їй до того ж болгари вважали (вважають понині) росіян своїми визволителями від турецького поневолення. Багато вулиць, населених пунктів у Болгарії названі на честь російських громадських діячів і полководців, загиблих під час російсько-турецької війни 1877–1878 рр., по закінченні якої Болгарія отримала свободу, після п'ятирічного османського володарювання. З огляду на це, у прибуваючих емігрантах із Росії болгари бачили передусім нащадків отих визволителів і тому ставилися до них дружньо.

Духовна спорідненість, близькість болгарського і російського державно-політичного устрою дає шанс М. Поснову в Болгарії зразу ж знайти себе, своє місце тут, пристойну і головне улюблену роботу викладача й дослідника християнства. Він знаходить для себе викладацьку роботу в різних навчальних закладах, працює професором догматики та історії церкви в Софійській духовній академії (з 1919 р. і до кінця життя – 1931 р.), а також професором церковної історії в Софійському уні-

верситеті. "Загалом російські вчені, інженери, вчителі, лікарі, юристи, діячі культури внесли великий вклад у розвиток всіх галузей життя Болгарії. У Болгарії змогли продовжити свою наукову діяльність багато видних діячів російської науки, серед яких часто зустрічалися імена, які користувалися широкою популярністю ще в дореволюційній Росії. ... Цей список включав у себе більше 50 імен. Болгарія, без сумніву, була частиною російського культурного і наукового простору. Тому не дивно, що в 1921 р. в Софії була створена Російська академічна група, в 1927 р. відкрито Російський народний університет" [4, с. 20]. Відтак професору М. Поснову добре пощастило, що він на чужині знайшов роботу навіть не в одному, а в декількох навчальних закладах і передусім у головному навчальному закладі Болгарії – Софійському університеті.

У Болгарії професор М. Поснов написав роботу "Митрополит Антоній, як православний богослов-догматист", яку присвятив відомому духовному лідеру Російської Православної Церкви за кордоном владиці Храповицькому (1863–1936) (праця побачила світ у Варшаві в 1929 р.). Вчений готував до видання ще один твір з історії християнської церкви, але, на жаль, смерть не дозволила йому закінчити цієї роботи. Це була монографія "Історія християнської Церкви: до поділу Церков (1054 р.)".

Ось як у цій книзі М. Поснов визначає предмет, методи і проставляє завдання для історика Християнської церкви. "Історія християнської Церкви є, з одного боку, наука історична; цим визначається предмет взагалі і вказується метод дослідження: як наука історична, церковна історія викладає зміни в минулому житті Церкви, користуючись історичним або індуктивним методом. З іншого боку, церковна історія є наука богословська, входить до родини богословських наук і тут займає своє певне місце... Зображенню церковної історії підлягає все те, в чому виразилося і виражається життя суспільства Господнього, званого Церквою, яка вибудовує вічне спасіння людей. Завдання історії не просто, так би мовити, описати дійсність і пізнати її без переслідування будь-яких побічних цілей, за дотримання повної об'єктивності, але зробити зрозумілим цілий історичний розвиток, усі зміни і, наскільки це можливо, пояснити хід історії. Церковна історія є одним із відділів, частин чи сторін загального людського розвитку; вже в силу цього вона не може бути ізольованою від загальної історії. З іншого боку, є і велика різниця між ними. Якщо світська, громадянська історія має на увазі земний, політичний, культурно-освітній розвиток народів (людства), то церковна історія зображує прагнення людей до вічної, небесної цілі – спасіння їхніх душ. Зокрема, завдання церковної історії полягає в тому, щоб у підлеглих області: а) зібрати факти, витягти дані з усіх відповідних областей, які характеризують життя Церкви, словом, долучити до справи весь доступний історичний матеріал, б) вивчити його критично, встановивши справжнє, автентичне, відкинувши підроблене, фальсифіковане і вказавши сумнівне і в) нарешті, викласти весь видобутий і критично перевірений матеріал із дотримання належних правил. Очевидно, що виклад історичних фактів не може бути простим літописним оповіданням про події, а має бути складений за історичним методом. Факти потрібно розташувати в строго хронологічному порядку. Тільки такий порядок дасть можливість зрозуміти факти в їх природному, закономірному, генетично-розвитку і допоможе встановити прагматичний зв'язок між ними, як між основами і наслідками, причинами та діями. Звичайно, в повному досконалому ступені історичний метод не застосовний у церковній історії, оскільки входить в неї божественний елемент, що не

підлягає обліку з боку людського дослідження. За допомогою суто історичного методу, наприклад, ми не можемо з'ясувати ні походження християнства, – оскільки воно є даром із неба, – ні головних епох у його розвитку, чому, наприклад, не вдалося язичництву – ні його зовнішній політичній державній силі, ні внутрішній – філософській, інтелектуальній – знищити християнства впродовж II і III ст. і попередити його перемогу в IV ст." [7, с. 11]. "Під час збирання джерел, дослідження матеріалу та опрацювання його, історик повинен бути об'єктивним, вільним від помилкового патріотизму (шовінізму), а церковний історик – від конфесійних тенденцій" [7, с. 16]. У короткій редакції "Історія християнської Церкви: до поділу Церков (1054 р.)" була таки надрукована в 1937 р. в Софії.

М. Поснов, будучи професором ряду православних навчальних закладів, являючись доктором церковної історії, зрештою, будучи православним вірянином, як вчений-історик дотримується принципу позаконфесійності (наскільки, правда, це було можливо для нього як для православного віруючого і не суперечило його особистим релігійним переконанням), вважаючи, що саме в такий спосіб дослідницька робота може бути незаангажованою, об'єктивною у своїх висновках – тільки так її можна буде вважати науковою працею. Саме тому такі його праці, як "Гностицизм II століття і перемога християнської Церкви над ним", "Історія Християнської Церкви (до поділу Церков – 1054 р.)", написані на значному фактажі, є цінними для нас – у них автор викладає доволі сміливі, як для професора духовних закладів і доктора церковної історії, висновки.

М. Поснов був (вважав себе) православним дослідником, однак притаманний для його праць дух позаконфесійності, конфесійної незаангажованості роблять його книги і сьогодні актуальними, у своїх висновках глибоко науковими. У них є те головне, що вирізняє їх із маси інших праць з історії християнства, що вийшли з-під пера конфесійноналежних авторів, а це – об'єктивність.

Подібні дослідницькі підходи в російському православ'ї 2-ї пол. XX століття знаходимо у всій повноті хіба що у славнозвісного православного богослова й церковного релігієзнавця Олександра Меня (1935–1990). Що стосується істориків християнства кінця XIX – першої половини XX ст., тобто "колег по цеху" і ровесників Михайла Еммануїловича, які, як і він, прагнули дотримуватися принципу об'єктивності у своїх дослідженнях і яких, як і М. Поснова, слід відносити до "історико-критичного" напрямку осмислення історії християнства, то тут слід назвати імена таких вчених, як то В. Болотов, А. Спаський, А. Діамантов, Н. Черняєвський, Б. Меліоранський, А. Карташев. Їх усіх об'єднує принципова установка на критику історичних джерел, прагнення подати об'єктивну картину церковно-державних відносин на основі аналізу їх фактичного боку, критичне ставлення до церковно-історіографічної традиції [1, с. 137]. Більше того, для тих істориків церкви, які опинилися в еміграції (передусім це стосується М. Поснова і А. Карташева) ще й характерне критичне ставлення до проблем церковно-державних відносин, включаючи сюжети епохи Костянтина Великого [1, с. 147].

Помер Михайло Еммануїлович 13 жовтня 1931 в Софії, де й похований. В архіві Серіате є фрагменти приватного листування і технічні документи, пов'язані з утриманням могили, встановленням пам'ятника тощо [10].

Поза будь-яким сумнівом М. Поснов є талановитим і плодотворим вченим-релігієзнавцем; залишив по собі праці, дослідницька глибина і наукова ґрунтовність яких роблять їх і сьогодні актуальними й гідними наслідування. У своїх дослідженнях з історії церкви і в богословських

творках істотно місце вчений відводив історико-філософській проблематиці. Особливо важливим він вважав питання про зв'язки давньогрецької філософії і патристики, був переконаним прихильником ідеї догматичного розвитку. Перебував під впливом богословських і філософських поглядів В. Соловйова. Так, за прикладом основоположника російської метафізики всеєдності, вважав, що історичне об'єднання церков можливе і необхідне.

М. Поснов є вітчизняним, українським християнознавцем на тій підставі, що він жив, працював, творив у Києві, тут відбувалося його становлення й утвердження як науковця, як видатного історика (відомо, що станом на 1917 р. М. Поснов із родиною мешкав у Києві за адресою: вул. Гоголівська, буд. 32, кв. 3). Хтось може сказати: а про яку, власне, українськість М. Поснова тут можна говорити, коли він, по-перше, народився і провів дитячі рокидесь в російській глибинці; по-друге не поділяв ідей українського державотворчого руху після 1917 року; по-третє, перебуваючи вже на чужині, в Болгарії, входив до кола представників тамтешньої білої еміграції? Останні, як відомо, марили відновленням якої й не Росії самодержавної, то Росії, бодай демократичної, але в кордонах тієї ж Російської імперії з притаманним для неї адміністративно-територіальним устроєм, де України, як такої, також не існувало – то все мусіла б бути "исконно русская земля".

Справді, зауважувати на українськості М. Поснова слід з деякими обмовками. Винятково керуючись тими фактами, що значну частину життя вчений пов'язав з Києвом, з Київським університетом і Київською духовною академією, його цілком слушно назвати українським вченим – визначним вітчизняним істориком християнства. Але все ж будемо відверті: впродовж усього життя Михайло Еммануїлович розумів, мислив себе росіянином – вважав російським інтелектом, діячем російського православ'я, був російським патріотом. М. Поснов любив Росію – Росію православну і, певно, самодержавну. З причини любові саме до такої Росії він, як і тисячі, подібних до нього, російських інтелектів, тікаючи від "більшовицької чуми", опиняється в лавах білої еміграції. Зауважимо, що в статутах майже всіх емігрантських організацій на передній план в якості загальної ідеї висувалася російська ідея. Емігрант М. Поснов не став тут винятком, – він був невід'ємною частиною російської емігрантської громади.

Заслуги і здобутки М. Поснова, як науковця, визначні. Закладені ним традиції дослідження історії християнської церкви, зокрема ранньохристиянського віровчення, притаманна йому скрупульозність, фундаментальність в підходах до з'ясування проблем, конфесійна незаангажованість, толерантність, об'єктивність, при всьому тому, що його діяльність (як і його ім'я) не були знані в радянський час, тепер знаходять своє відображення і в розвідках сучасних українських, зокрема київських, християнознавців і біблієзнавців пізнішого часу, що можна визначити і як певну дослідницьку наступність. Незважаючи на те, що М. Поснов практично другу половину життя провів на чужині, він був і залишиться київським християнознавцем, а відтак по праву мусить вважатися одним із засновників релігієзнавчої думки в Київському університеті, основоположником вітчизняного історико-критичного вивчення християнства.

Список використаних джерел:

1. Воробьева Н. Н. Проблема отношений христианской церкви и государства в Римской империи I–IV вв. в освещении отечественной историографии второй половины XIX – начала XX в. : учеб. пособие / Наталия Николаевна Воробьева. – Омск : Изд-во ОмГУ, 2005. – 216 с.
2. Высшая Духовная школа России в 1917–1918 гг. Письма Анатолия (Грисюка), епископа Чистопольского, Викария Казанской епархии и ректора Казанской Духовной Академии, к Василию (Богдашевскому),

єпископу Каневському, вікарію Київської єпархії і ректору Київської Духовної Академії. Вступ. ст., публ. і примеч. Н. Ю. Суховой // Вестн. Православного Свято-Тихоновського гуманітарного університету. II: Історія. Історія Русської Православної Церкви. – 2008. – Вып. II:1 (26). – С. 91–105. 3. *Энгельс Ф.* Бруно Бауер і первісне християнство / Фрідріх Енгельс // Маркс К., Енгельс Ф. Твори : в 30 т. Т. 19. – пер. з 2-го рос. вид. – К. : Політвидав України, 1964. – Т. 19. – С. 295–303. 4. *Петрушева Л. И.* Болгария и российская эмиграция [Электронный ресурс] / Л. И. Петрушева // Отраслевой портал "Архивы России". – Режим доступа: http://www.rusarchives.ru/evants/exhibitions/bulg_emig_p.shtml. 5. *Поснов М. Э.* Гностицизм II века и победа Христианской церкви над ним / Михаил Эммануилович Поснов. – Киев : Тип. Акц. О-ва "Петр в Барий в Киев", 1917. – 827 с. 6. *Поснов М. Э.* Идея Завета Бога с израильским народом в Ветхом Завете (Опыт богословско-философского обозрения истории израильского народа) / Михаил Эммануилович Поснов. – Богуслав : Лито-Типография А. М. Ленского, Почтовая улица, 1902. – 97 с. 7. *Поснов М. Э.* История Христианской Церкви (до

разделения Церквей – 1054 г.) / Михаил Эммануилович Поснов. – Киев : Путь к истине, 1991. – 614 с. 8. *Поснов М. Э.* Иудейство (К характеристике внутренней жизни еврейского народа в после-плынное время) / Михаил Эммануилович Поснов. – Киев : Тип. И. И. Горбунова, Крещ., д. Дегтерева, № 38-й, 1906. – 268 с. 9. *Поснов Михаил Эммануилович* [Электронный ресурс] // Энциклопедия Кругосвет. Универсальная научно-популярная онлайн-энциклопедия. – Режим доступа: http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/religiya/POSNOV_MIHAIL_EMMANUILOVICH.html. 10. Русское Зарубежье XX века [Электронный ресурс] // Образовательный блог. – Режим доступа: <http://anotherproх.com/russkoe-zarubezhe-xx-veka>. 11. *Чистяков Г., свящ.* Памяти Ирины Михайловны Посновой [Электронный ресурс] / Георгий Чистяков // Русская мысль. – 1997. – № 4203, 25 декабря. – Режим доступа: <http://pvd.chat.ru/text/Chistjakov/Posn2.html>. 12. *Шкаренков Л. К.* Агония белой эмиграции / Леонид Константинович Шкаренков. – М. : Мысль, 1987. – 272 с.

Надійшла до редколегії 26.04.2014

П. Ю. Павленко

МИХАИЛ ПОСНОВ (1873–1931) – ОСНОВОПОЛОЖНИК ОТЕЧЕСТВЕННОГО ИСТОРИКО-КРИТИЧЕСКОГО ИЗУЧЕНИЯ ХРИСТИАНСТВА, ОСНОВАТЕЛЬ РЕЛИГИОВЕДЧЕСКОЙ МЫСЛИ В КИЕВСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ Св. ВЛАДИМИРА

Целью статьи, с одной стороны, было восстановить хотя бы основные вехи биографии М. Поснова, которая, несмотря на его немалые научные заслуги, по разным причинам и поныне еще остается не до конца исследованной. С другой стороны, автор стремился указать на отличительные положения в первостепенных его трудах по истории христианства, показать те принципы и подходы, которых придерживался ученый. Он как ученый-историк придерживается принципа внеконфессиональности (насколько, правда, это быть возможно для него как для православного верующего и не противоречило его личным религиозным убеждениям), считая, что именно таким образом исследовательская работа может быть незаангажированной, объективной в своих выводах – только так ее можно будет считать научной работой. Заложенные им традиции исследования истории Христианской Церкви, в частности раннехристианского вероучения, не были известны в советское время, теперь находят свое отражение и в исследованиях современных украинских, в частности киевских, исследователей христианства и библиоведов позднего времени, можно определить и как определенную исследовательскую преемственность.

Ключевые слова: М. Поснов, история христианства, исследование христианства, библиоведение, история религии, религиоведческая мысль.

P. Yu. Pavlenko

MICHAEL POSNOV (1873–1931) – THE FOUNDER OF THE NATIONAL HISTORICAL-CRITICAL STUDY OF CHRISTIANITY, THE FOUNDER OF THEOLOGICAL THOUGHT IN KIEV UNIVERSITY OF St. VLADIMIR

The purpose of the article, on the one hand, it was to restore at least milestones M. Posnov biography, which, despite its considerable scientific merit, for various reasons and today still not fully investigated. On the other hand, the author has tried to point out a distinctive position in the priority of his works on the history of Christianity, show the principles and the approach taken by the scientist. As a professor at a number of Orthodox educational institutions, as a doctor of church history is finally being Orthodox believers, he is a scientist and historian upholds the principle of non-denominational (as, however, it may be to him as an Orthodox believer and did not contradict his personal religious beliefs), assuming that this way research can be of unbiased, objective in its conclusions – the only way it can be considered a scientific work. They pledged research tradition history of the Christian Church, in particular of the early Christian creeds, its inherent thoroughness, fundamental approaches in the study of problems, confessional neutrality, tolerance, fairness, for all that his work (and his name) were not known in Soviet times now are reflected in studies of modern Ukrainian, especially Kiev, researchers Christianity and scholars later time can be defined as a specific research continuity. Despite the fact that almost M. Posnov second half of his life in exile, and he was left Kiev researcher Christianity, but because in law must be considered one of the founders of the theological thought of the University of Kiev, founder of Russian historical-critical study of Christianity.

Keywords: M. Posnov, history of Christianity, study of Christianity, study of Bible, History of Religion, Religion Study thought.

УДК 2+27

О. С. Пасічник, канд. філос. наук, асист.

РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ ЗДОБУТОК ВОЛОДИМИРА ТАНЧЕРА

Піддаються аналізу ідеї відомого українського релігієзнавця радянського періоду В. Танчера, що викладені в його роботах "Критика соціального фідеїзму", "Про походження релігії" та "Руське православ'я (критичні нариси)", робляться висновки про вплив тогочасної ідеології на його науковий доробок. Досліджується вплив ідей вченого на тогочасне релігієзнавство.

Ключові слова: В. Танчер, теорія атеїзму, релігія, радянське релігієзнавство, православ'я, фідеїзм.

Після розпаду СРСР та утворення незалежної України творчий здобуток релігієзнавців цього періоду було піддано незаслушеному забуттю. Тож видається актуальним дослідження релігієзнавчого доробку українських вчених, які працювали в радянський період. В даній статті аналізується творчий доробок яскравого представника цього періоду – В. Танчера. Головним завданням в такому випадку є знаходження цінних для релігієзнавства ідей в роботах В. К. Танчера та виявлення тієї ролі, яку відіграв вчений у релігієзнавчих дослідженнях радянської доби. Ця проблематика видається беззаперечно актуальною, адже немає сумнівів в ідейному впливі релігієзнавства тієї доби на сучасне українське релігієзнавство. Для дослідження було обрано роботи "Як виникла релігія", "Про походження релігії", "Руське православ'я (критичні нариси)" та російськомовну "Критику соціального фідеїзму". Проблема дослідження значення наукового доробку В. Танчера в контексті іс-

торії української релігієзнавчої думки займались А. Колдний, О. Предко, Л. Филипович та інші.

Володимир Карлович Танчер (1915–1998) – доктор філософських наук, професор, засновник і завідувачий кафедрою історії та теорії атеїзму (тепер – кафедра релігієзнавства) КНУ ім. Т. Шевченка. Основний напрямок його наукової діяльності – соціальна філософія та історія і теорія релігії та атеїзму. Автор більш як 370 друкованих праць, численних теоретичних і методичних робіт. Був не лише талановитим педагогом, але й широко відомим своїми загальнотеоретичними працями вченим, який підготував більше 50 кандидатів та докторів наук, автором навчальної літератури. Учасник бойових дій у Другій Світовій Війні, нагороджений орденом "Знак пошани", медалями.

Однією з перших робіт на тему релігії В. К. Танчера, тоді ще кандидата філософських наук, була видана 1956 року українською мовою брошура, що мала назву